

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

ons land de zo diverse werelden van neurowetenschappen en psychoanalyse bijeen te brengen. Bemoedigend was dan ook dat bij de afsluiting van het middagsymposium. Jeroen Geurts aankondigde dat ZonMw dit type onderzoek na afloop van de huidige lopende onderzoeken wil voortzetten. We zien ernaar uit.

Over verdringing en verdediging

Verslag van

19^e Internationale Neuropsychoanalytische
Congres (NPSA)
[Mexico-City, 31 augustus-2 september 2018]

DIRK OLEMANS

Het 19^e Internationale Neuropsychoanalytische Congres vond in 2018 plaats in Mexico City en bestond, zoals elk jaar, uit een drie-daagse confrontatie van neurowetenschappers, psychoanalytici en filosofen over een welbepaald, psychoanalytisch relevant, thema. Dit jaar onder de titel 'Verdringing en verdediging', metapsychologisch kernstuk uit Freuds leer. De structuur van deze zomerse congressen is steeds dezelfde. Men begint met een *Educational Day* die ertoe dient om oningewijden wegwijs te maken in het complexe domein van de hersenwerking in verhouding tot psychoanalytische begrippen. Op deze *Educational Day* wordt meestal de inzet van het congres duidelijk. Het hoofdcongres opent dan dezelfde avond en strekt zich vervolgens uit over nog twee verdere congresdagen.

Vanaf het 4^e Internationale Congres in Rome (2004) ben ik een trouwe congresganger en woonde alle congressen bij, afwisselend aan beide zijden van de Atlantische oceaan. Men evolueerde in de loop der jaren naar een

formule waarbij de psychoanalyse als heuristische leidraad functioneert voor hersenonderzoek en waarbij vervolgens ook de betekenis onderzocht wordt van dit hersenonderzoek voor de psychoanalytische begrippen zelf. Om deze in mijn ogen principiële succesvolle formule ook effectief succesvol te maken, moeten beide disciplines erover waken hun begrippenstelsel 'zuiver' te houden en zich — paradoxalerwijze — juist niet te zeer te laten 'besmetten' door de andere discipline in de loop van de dialoog, zodat de spanning blijft bestaan. Dit kan alleen lukken wanneer er voldoende sterke sprekers staan aan beide zijden. Het accent lag dit jaar op het hersenonderzoek, weliswaar vanuit psychoanalytisch kader, maar een spreker die dit kader nog eens extra toelichtte had er voor mij nog bij gemogen. Laat me hieronder kort enkele belangrijke interventies van het congres belichten. Als tweede spreker van de *Educational Day* kwam Oliver Turnbull (Bangor University) aan het woord die in zijn betoog enkele voorname bakens uitzette. Wanneer we spreken van 'verdringing', dan is het neuropsychologische correlaat hiervan het 'geheugen', met zijn onderscheid tussen het 'declaratieve' (in woorden uitdrukbaar) en het 'niet-declaratieve' geheugen. Binnen het declaratieve geheugen onderscheidt men het semantische en het episodische of biografische geheugen (*episodic memory*, EM). Het niet-declaratieve geheugen bevat onder meer het procedurele geheugen en het op emoties gebaseerde geheugen (*emotion based memory*, EBM). In verband met dit laatste trok Turnbulls eigen onderzoek bij demente patiënten de aandacht. Hieruit blijkt dat deze wel degelijk en even goed als 'normale' kunnen leren op basis van emoties. Gesterkt door dit inzicht, werden dementen in psychoanalytische psychotherapie genomen, met duidelijk succes.¹ Dit leidt dan weer omgekeerd tot de interessante gedachte dat het biografische geheugen misschien niet zo belangrijk is voor de verandering die psychoanalytische psychotherapie meebrengt.

Maar hoe staat de verdringing dan in verhouding tot het geheugen? Turnbull baseert zich in zijn poging tot antwoord op het onderzoek van Mike Anderson (Cambridge), zelf ook spreker op dit congres, die het begrip 'gemotiveerd vergeten' wetenschappelijke substantie gaf met zijn inmiddels klassiek geworden *Think/No-think* onderzoeksparadigma. Hierbij wordt niet alleen aangetoond dat men aangeleerde associaties intentioneel kan vergeten, maar ook dat dit een zaak is van actieve onderdrukking door de (dorsolaterale, prefrontale) cortex van het hippocampale systeem door middel van inhinerende GABA-erge interneuronen. Deze onderdrukking heeft schaduweffecten. Ook in de tijd nabijgelegen herinneringen worden door de actieve onderdrukking mee de 'vergeetput' in gesleurd, net zoals contextgerelateerde en emotionele aspecten van de herinnering mee onderdrukt worden. De hippocampus is, zoals men weet, het cruciale substraat van het biografische geheugen. Wanneer het onderdrukkende systeem faalt krijg je intrusies, zoals bij PTSS. In de psychoanalytische kuur is het erom te doen het optreden van associaties (= intrusies) op te wekken. De vraag stelt zich nu of bovengenoemd mechanisme (*suppression*) ook instaat voor wat Freud de verdringing (*repression*) noemt. Hierop probeert de Bochumse onderzoeksgroep onder leiding van Nicolai Axmacher een antwoord te geven, waarbij hun argumenten meestal steunen op geraffineerd hersenonderzoek. Axmacher leert ons om te beginnen dat inhibitie in de hersenen gebeurt via alfa-synchronisatie en dus elektrofysiologisch gevolgd kan worden. Zo worden angstresponsen geïnhibeed vanuit de (ventromediale, prefrontale) cortex waarbij deze onderdrukking uitgaat van affectief veilige voorstellingen, die hij 'protectieve zelfobjecten' noemt. Marie-Christin Fellner, van dezelfde Bochumse school, vertelt ons dat het inprenten van herinneringen al in het zeer vroege stadium van neuronale *encoding* kan worden geïnhibeed, terwijl Gerd

Waldhauser verder argumenten aanbrengt om het concept van het gemotiveerde vergeten te transponeren naar het psychoanalytische veld, met dat onderscheid dat de verdringing onbewust gebeurt en dus niet intentioneel. Axmacher zet op de slotdag zelf het toetje op de taart en brengt eigen onderzoek waarin hij Jungs associatie-experimenten, met metingen van huidweerstand en reactietijd, hernam, maar nu de subjecten ook in de fMRI-scanner legde en zo de hersenactiviteit visualiseerde. Hij kon aantonen dat de toename van het 'vergeten' van affectief conflictgebonden materiaal (*repression*) in verband staat met verhoogde activiteit van een andere hersenzone (ACC: anterieure cingulus, een binnengebied van de hersenen dat nogal in verband is gebracht met psychische conflicten) dan de hersenzone die voor de intentionele onderdrukking (*suppression*, DLPFC, zie hierboven) instaat. Dit was één lijn van onderzoek. Een tweede spoor dat Turnbull geopend had, was dat van de infantiele amnesie, het feit dat kinderen zich niets lijken te herinneren van voor de leeftijd van drie à vier jaar. Toch vindt er wel degelijk een emotioneel leren plaats, wat Cristina Alberini (NYU), een autoriteit op het vlak van geheugenonderzoek, uitvoerig documenteerde. Onderzoek toont aan dat er tijdens een kritische periode na de geboorte latent leren plaatsvindt in het hippocampale systeem, dat later in het leven tot expressie kan komen. Mark Solms (Cape Town), medestichter en voortrekker van de NPSA, sloot hierbij aan met zijn stelling dat het onbewuste bestaat uit prematuur geautomatiseerde predicties uit de vroege kindertijd die verdrongen zijn in de zin dat ze principieel niet meer toegankelijk zijn voor herziening. Ze bevinden zich met andere woorden in het niet-declaratieve geheugen. Reconstructies moeten de analysant helpen om zich bewust te worden van wat hij doet en waarom. Wat Solms beschreef kan men met Freud de primaire of oerverdringing noemen, maar de stap die Solms hierna zette

om wat Freud (1915)² het 'nadringen' noemt, als 'verdedigingen' te rekenen onder voorbewuste mechanismen, is controversieel. Dit congres was voor mij andermaal een zeer boeiende belevenis. Dat de psychoanalyse door neurowetenschappers wordt gebruikt als theoretisch referentiekader, in lijn met wat Nobelprijswinnaar Eric Kandell ook reeds als principe poneerde, vind ik erg opwindend. Maar de confrontatie met de actuele neurowetenschappen leert ook zeer veel aan de psychoanalyse, waarvan sommige begrippen plots een verrassend actuele inhoud krijgen. Een aanrader. In 2019 vindt het congres plaats in Brussel en dit zal gaan over seksualiteit.

Noot

- Ik begrijp dat sommige van de beweringen in de context van dit verslag nogal gratis kunnen overkomen. Ze worden nochtans allemaal geschraagd door uitgebreid wetenschappelijk onderzoek. Wie geïnteresseerd is in uitgebreidere informatie, gelieve zich te richten tot de auteur op dirk.olemans@telenet.be, waarbij men een zelf samengestelde uitgebreidere tekst over het congres met *slides* (160 pp.) kan bekomen.
- Freud S. (1915). De verdringing. In *Werken* 7. Amsterdam: Boom, 2006.

Body – affect – representation

Verslag van

Congres British Psychoanalytical Society
'Psychoanalytic dialogues'
[Newbury, 28-30 september 2018]

MASJA SCHAKENBOS

Fascinatie en vervreemding, dat zijn de eerste woorden die bij me opkomen als ik terugdenk aan dit Londense congres. De imposante locatie aan het prachtige Regency Park, het Britse gevoel voor ceremonie, maar

vooral het hoge inhoudelijke niveau van de sprekers en de collega's in het publiek hebben een aantrekkende werking. Wat een indrukwekkende ervaring, wat valt hier veel te leren! Op deze plek wil ik wel zijn. Op andere momenten waan ik me een *alien* die vol verbazing om zich heen kijkt, licht verdwaasd, zich afvragend 'waar ben ik in vredesnaam beland?'.³

Ik registreer met enige verbazing dat termen als 'borderlineorganisatie', 'mentaliseren' of *the not knowing stance* hier niet gebezigd worden. Voor mij minder vertrouwde, des te intrigerender concepten zoals *the negative projection*, *the dead mother* en *the primal scene* horen duidelijk wél bij het gemeenschappelijke jargon. Het duizelt me ... ik wend me, enigszins ontmoedigd, inwendig af. Er valt nog zó veel te leren.

Het besef dat deze 'overspoeling' van mijn mind gepaard gaat met een lichamelijke ervaring van duizeling, brengt me bij het thema van dit congres, de link tussen *bodily* en *mental experiences*. Zoals gespreksleidster Alessandra Lemma toelicht, beschouwen we binnen het psychoanalytische denkkader een gezonde ontwikkeling als lopend van body naar mind. Van rudimentaire somatische ervaringen in de prilste babytijd, naar *affects*, naar mentale representaties als volwassene. We gebruiken de psychoanalyse om via de mind, waar nodig, weer terug te komen bij preverbaal lichamelijke ervaringen en nieuwe, passende representaties te laten ontstaan.

Eerste spreker Donald Campbell beschrijft zo'n proces in de behandeling van vijftienjarige Stan, die bij aanvang van de therapie zijn lichaam inzette om zich te beschermen tegen mentale pijn, door een leeftijdgenoot, nadat deze krenkende opmerkingen maakte, met een hamer op het hoofd te slaan. Gedurende de behandeling lijkt er een ontwikkeling plaats te vinden waarbij Stan de grove motoriek passende bij fysiek geweld, vervangt door de fijne motoriek die nodig is om (agressieve) striptekeningen te